

УДК 37.032 (045)

РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ-ЕКОНОМІСТІВ

А.І.Сікалюк

Анотація. У статті проаналізовано зміст поняття «ціннісні орієнтації»; визначено роль ціннісних орієнтацій у формуванні соціально-етичних цінностей майбутніх управлінців економічної сфери.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, соціально-етичні цінності, майбутній менеджер, професійна діяльність, соціальна особистість, соціально-етичні орієнтації.

Аннотация. В статье проанализировано содержание понятия «ценностные ориентации»; определена роль ценностных ориентаций в формировании социально-этических ценностей будущих управленцев экономической сферы.

Ключевые слова: ценностные ориентации, социально-этические ценности, будущий менеджер, профессиональная деятельность, социальная личность, социально-этические ориентации.

Annotation. The content of the definition «value orientations» has been analyzed and grounded in the article. The role of value orientations in the process of forming socio-ethical values of future managers in the economic sphere has been defined.

Key words: value orientations, socio-ethical values, future manager, professional activity, social person, socio-ethical orientation.

Постановка проблеми. Проблема виховання соціальної особистості, здатної в будь-якій сфері діяльності дотримуватись міжособистісної комунікативної взаємодії досить актуальна в наш час. Загальнолюдські проблеми, що проявляються в сучасному суспільстві, та конкретні вимоги до фахової підготовки фахівця економічного профілю зумовлюють необхідність формування соціально-етичних цінностей у майбутніх управлінців. До системи основних понять нашого дослідження входять такі поняття, як «ціннісні орієнтації» та «соціально-етичні цінності». Саме ціннісні орієнтації мають особливе значення, оскільки вони тісно пов'язані з формуванням відповідної (етичної) позиції особистості як її результативної сторони.

Аналіз актуальних досліджень. Роль різних видів діяльності у формуванні ціннісних орієнтацій особистості розглядається в працях М.Лісовського, А.Маковецького, А.Новікова, С.Савченка та ін. Наукові підходи щодо механізмів впливу на формування особистісних якостей у студентів розкриваються в дослідженнях О.Васічка, С.Молчанова, А.Мудрика, Л.Савенкової та ін. Проблеми ціннісних орієнтацій молоді присвячена низка наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників: Г.Ващенко, В.Вернадського, В.Газман, В.Драченка, С.Шандрук та ін.

Мета статті – здійснити аналіз сутності поняття «ціннісні орієнтації» у наукових джерелах та теоретично обґрунтувати роль і значення ціннісних орієнтацій у процесі формування соціально-етичних цінностей майбутніх фахівців економічного профілю.

Виклад основного матеріалу. Аналіз соціально-філософської і психолого-педагогічної літератури дозволяє дійти висновку, що значна частина й вітчизняних, і зарубіжних педагогів формує суть дефініцій, які базуються на визначенні ціннісних орієнтацій, сформульованих І.Коном, котрий характеризує їх як «спрямованість особистості на ті чи інші цінності» [10]. Хоча ми маємо зважати на те, що поняття «ціннісні орієнтації» і «орієнтації» не є абсолютно ідентичними, про що говорять і М.Боришевський [5], і Н.Казакова [8]. Вони характеризують орієнтацію особистості як складне соціально-психологічне утворення, в якому поєднується цільова й мотиваційна спрямованість діяльності, а ціннісну орієнтацію – як спрямованість предметної діяльності в певній ситуації. Цю спрямованість особистість вибирає із низки можливих у результаті визначення нею суб'єктивної оцінки об'єктивно існуючої системи цінностей. Причому оцінка може бути як позитивною, так і негативною. Реалізовані таким способом цінності виступають у ролі регуляторів теперішньої і майбутньої поведінки особистості.

Говорячи про ціннісну орієнтацію як про категорію і про ту реальність, яка за нею знаходиться, можна стверджувати, що це досить складне утворення, яке відображає різні рівні й форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості, визначає способи усвідомлення особистістю довколишнього світу, свого минулого, сьогоденного та майбутнього. У філософсько-соціологічних дисциплінах вона співвідноситься з категоріями "норма" і "цінності", у конкретних соціологічних – з категоріями «мотивації» та «управління» діяльністю людей, у соціально-педагогічних і психологічних – з категоріями, які описують механізми поведінки і діяльності людини та їх регуляції.

У Словнику-довіднику для соціальних працівників і соціальних педагогів ціннісні орієнтації особистості визначаються як вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб, орієнтована на певний аспект соціальних вартостей [15, с. 236]. Ряд зарубіжних і вітчизняних учених розглядають ціннісні орієнтації як соціальну установку (В.Ядов), сприймають як систему знань (Г.Ващенко), як повноцінні, багатогранні інтереси (І.Булах, А.Капська), як культуру діяльності (А.Агаркова), як спрямованість до взаємопроникнення смислу дій і їх значення (О.Леонтьєв).

Ціннісні орієнтації, на думку групи українських учених, є «одним із найважливіших утворень у структурі свідомості й самосвідомості людини і зумовлюють цілий ряд її сутнісних характеристик як особистості. Цілком зрозуміло, що такі характеристики значною мірою спричинені тим, чим є система цінностей конкретної особи, який спектр орієнтацій у ній представлено щодо змісту, спрямованості, аксіологічної вагомості, зокрема в контексті моральності та гуманізму» [20, с. 16].

Вивчаючи структуру ціннісних орієнтацій, ми виявляємо в науковій літературі такі три компоненти:

- когнітивний – переконання, погляди, цінності;
- емоційний – переживання індивідом його зацікавленості в даному об'єкті;
- поведінковий (операційний) – виражає готовність практично діяти у напрямку того ставлення до об'єкта, яке пов'язане з когнітивним і емоційним компонентами.

Наші підходи щодо сприйняття трьохкомпонентної структури ціннісних орієнтацій базуються на теоріях зарубіжних та вітчизняних вчених (М.Боришевський, Б.Гершунський, О.Киричук, І.Кон, Т.Приходько, М.Шелер та ін.). Окрім того, із значної кількості праць, присвячених вивченню місця

ціннісних орієнтацій, виявлено, що вони є надзвичайно важливим компонентом у структурі особистості та становлять її інтегративну характеристику.

Дієва функція соціально-етичних орієнтацій проявляється більшою мірою у виборі не лише теперішньої, але й майбутньої поведінки особистості. Слід зазначити, що особистість не є незалежним «автором» своїх соціальних орієнтирів, оскільки ці орієнтири виступають продуктом конкретних етнокультурних і соціально-економічних умов.

Якщо говорити про динаміку розвитку системи ціннісних орієнтацій, то вона проявляється в зміні домінуючих орієнтацій, зміні структури ціннісних орієнтацій, виступаючи таким чином, одним із найбільш важливих показників розвитку соціальної особистості. Система ця досить рухлива, особливо це стосується структури, а найбільш стабільною характеристикою системи ціннісних орієнтацій є її спрямованість.

У педагогічній науці й практиці поняття «ціннісні орієнтації» досить широко використовуються з метою пояснення тих чи інших специфічних, педагогічних явищ (М.Боришевський, Л.Возняк, А.Донцов, М.Кравченко та ін.). Зокрема, для формування ціннісних орієнтацій важливою є та обставина, що повне співпадання цінностей і оцінок у різних людей неможливе. Ставлення до цінностей визначається розвитком індивідуальності. Безперечно, особисті цінності є, по суті, індивідуальним варіантом цінностей суспільства. Спосіб побудови й реалізації особистістю себе є проявом усвідомлених життєвих відносин. Саме через ці відносини відбувається її розвиток, ці відносини регулюють те, як вона проявляє себе в кожному виді діяльності, у кожному із вирішуваних завдань, у її вчинках і поведінці. Як доводить К.Абульханова-Славська, вони характеризують її спосіб включення в загальний хід життя і у свої, уже виміряні, об'єктивовані, застосовані, об'єктивно оцінені можливості. Тому «будь-який мотив регулюється ставленням особистості до завдання, справи, людини, відповідно до принципів, які формують це ставлення» [1,с.27]. Отже, можна сказати, що ціннісне ставлення має суттєве значення у визначенні сьогочасної і водночас майбутньої поведінки соціальної особистості.

Зважаючи на те, що педагоги сьогодні – це прибічники домінуючої ролі соціуму у формуванні особистості, вони мають досить значний вплив на розвиток «теорії цінностей». Один із основоположників сучасної соціальної педагогіки Е.Дюркгейм вважає, що людство пройшло ряд історичних стадій. Кожній із них притаманні свої моральні цінності та ідеали виховання. Він доводить, що при цьому, передусім, відбувається розвиток певного набору інтелектуальних, моральних, фізичних якостей, яких потребує суспільство й середовище, і тоді результатом має стати злиття соціального й біологічного компонентів особистості, тобто – досягнення індивідуального соціального становлення.

Особливість соціального аспекту теорії цінностей полягає в тому, що визнана в результаті оцінки цінність, усвідомлена й пережита, здатна виконувати ціннісну функцію – функцію орієнтира в ході прийняття людиною рішення про таку чи іншу поведінку. Момент вибору – особливість оцінно-ціннісного ставлення. Тому таким важливим є усвідомлення оцінки й переживання цінності соціально-етичних явищ, моральних норм життєдіяльності в суспільстві. Лише в такому випадку ці явища, норми моралі зможуть виконати функцію регуляторів теперішньої і майбутньої поведінки.

Грунтовний аналіз різних аспектів діалектико-матеріалістичної теорії цінностей і психолого-педагогічних підходів до цієї категорії дозволяє нам дати робоче визначення категорії «ціннісна орієнтація»: це *інтегративне утворення, яке характеризує цілісну особистість, її спрямованість. Ціннісні орієнтації відображають ціннісне ставлення особистості до соціально-моральних явищ, що свідчить про усвідомлення й переживання нею об'єктивних цінностей як потреб, які мотивують її сьогоднішню та майбутню поведінку.*

Ми вважаємо за доцільне звернути особливу увагу на педагогічний аспект проблеми формування цінностей, зокрема соціально-етичних, суть якого полягає в тому, що під впливом цілеспрямованої взаємодії педагога й студента вищого навчального закладу об'єктивні, гуманістичні, загальнолюдські етичні цінності виступають у ролі предмета пізнання й переживання їх як потреб, що спонукають до реалізації цих цінностей у житті. Лише в такому випадку ті чи інші соціально-етичні норми можуть виступати регулятором поведінки особистості студента.

Класифікація ціннісних орієнтацій особистості повинна враховувати і її розвиток, і становлення в системогенезі – об'єктивній системі соціальних ролей. Так, І.Підласий пропонує розвести ціннісні орієнтації особистості згідно з трьома «головними ролями» у житті людини: громадянин, працівник, сім'янин [14]. Цю ідею загалом підтримує інший учений – І.Бех, який розширює ці три напрями, виокремлюючи соціальні ролі особистості в сім'ї, у професійно-трудої сфері, у суспільстві, у світі й у сфері людського «Я» [3]. Система соціальних ролей утворює ціннісно-орієнтаційну основу

життєдіяльності особистості, яка засвоює норми поведінки й діяльності, необхідні для виконання тієї чи іншої ролі.

Виходячи із цього, можна сказати, що базовий тип складається з мінімуму ціннісних орієнтирів, які включають: цінність, освіту, здоров'я, мислення й розвиток психіки, традиції та історію іншої людини, діяльність, особистісну свободу, волю. Зіставляючи ціннісні орієнтири з системою соціальних ролей, можна вичленити такі типи ціннісних орієнтацій особистості: громадянсько-політичні, професійно-трудові, морально-етичні, комунікативні, егосферні.

На думку відомих учених (І.Беха, А.Донцова, О.Леонтєва), ціннісні орієнтації є складовими елементами свідомості, частиною її структури, тому вони підпорядковуються принципу єдності свідомості й діяльності. Таке положення базується на ідеї Л.Виготського про здатність особистості присвоювати історичний досвід людства, зафіксований у предметах матеріальної і духовної культури, в активній формі та опосередковано – через діяльність [6].

Засвоєння соціально-етичних цінностей як продуктів суспільного розвитку, про що стверджують у своїх працях С.Анісімов [2] та Г.Костюк [11], пов'язане з процесами інтеріоризації (застосування знань з метою розв'язання наочно дієвих завдань). Ці аспекти в діяльності людини є надзвичайно важливими. У педагогічній науці їхня значущість досить переконливо розкривається О.Бондаревською [4] і А.Петровським [13]. Зокрема, на думку останнього, інтеріоризація відображає як процес перетворення зовнішньої предметної діяльності на внутрішню, так і процес формування внутрішніх розумових структур психіки завдяки засвоєнню соціальних відносин [13].

Оскільки сукупність етичних цінностей, способів їх створення і споживання відображає певну культуру, то формування особистості, яка оволоділа б загальнолюдськими цінностями, неможливе без знання про цінності, які лежать в основі тієї чи іншої соціальної групи суспільства. Безперечно, цінності, як життєві орієнтації, піддаються змінам: у різних культурах і в різні епохи вони відтворюються неоднаково. Проте, як доводить Б.Гершунський [7], наявність «пакету» загальнолюдських цінностей визначає ставлення однієї людини, окремої особистості до «іншої» як до складової частини єдиного цілого людства.

Соціально-етичні цінності мають своє поле в прояві професійно-етичних цінностей, вони відображають систему і характер суспільних відносин. У практиці вони проявляються у поведінці, залежать від професійних функцій і конкретних соціальних ролей.

Так, загальні функції менеджера, на думку В.Черевко, базуються на його знаннях: організаційних, управлінських і комунікативних [17]. Загальні функції майбутнього менеджера окреслили також американські вчені М.Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоурі [12, с.23]: планування, організаційні, мотивація, контрольні. На нашу думку, найбільш повно окреслив професійні функції менеджера А.Карпов: цілепокладання, прогнозування, організація, мотивування, прийняття рішень, контроль, корекція і комунікація [9].

Означені вище професійні функції менеджера допомагають фахівцю зрозуміти суть розподілу й координації різних видів праці, необхідність проектування цілей і шляхів їх досягнення, стимулювання, мотивації на досягнення успіху при позитивно спрямованій взаємодії всіх учасників процесу, аналіз, контроль і корекція вчинків і уміння реалізовувати стратегічний план дій, які в сукупності впливають на прийняття рішень і поведінку виконавців: 1) теоретичні; 2) економічні; 3) політичні; 4) соціальні; 5) етичні; 6) естетичні; 7) релігійні. Означені напрями цінностей потребують від управлінців вибору мети управління і цілей, які можуть поєднувати як загальноетичні, так і професійно-етичні норми.

Соціально значуща сутність етичних цінностей, оснований на константах морального, а також соціально-відповідальний характер професійної діяльності спеціалістів управлінської сфери в моделі «людина-людина» дозволяє нам використовувати поняття «соціально-етична цінність» як інтегровану характеристику особистості, що сприяє здійсненню професійної діяльності згідно з нормами й вимогами професійної етики менеджера.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, що реалізація цінностей, притаманних даному суспільству, неможлива без ціннісних орієнтацій, на основі яких визначаються напрями й стимули діяльності особистості. Таким чином, ми з упевненістю можемо стверджувати, що ціннісні орієнтації мають особливу і, одночасно, важливу роль у формуванні соціально-етичних цінностей майбутніх управлінців.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо в розробці критеріїв, показників і виявленні рівнів сформованості соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів економічної сфери.

Література

1. Абдульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абдульханова-Славская. — М. : Наука, 1980. — 336 с.
2. Анисимов С.Ф. Мораль и поведение / С.Ф. Анисимов. - М. : Мысль, 1985. - 153 с.
3. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості / І.Д. Бех // Цінності освіти і виховання: наук. – метод. зб. / За заг. ред. О.В. Сухомлинської. - К. : АПНУ, 1997. — С. 8-11.
4. Бондаренко І. Ціннісні орієнтири у формуванні державотворчих устремлінь молоді / І. Бондаренко, П. Давидов // Шлях освіти. — 1996. — №2. — С.15 — 18.
5. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанти громадянського виховання особистості / М.Й. Боришевський // Цінності освіти і виховання / За заг. ред. О.В.Сухомлинської. - К.: АПН України, 1997. - С. 21-25.
6. Выготский Л.С. Педагогическая психология под ред. В.В. Давыдова / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. - 480 с.
7. Гершунский Б.С. Общечеловеческие ценности в образовании / Б.С. Гершунский, Р.И. Шейерман // Педагогика. - 1992. - №5 —6. - С. 1-3.
8. Казакова Н.Т. Ценности: сущность, природа, содержание / Н.Т. Казакова // Социальные ценности и их гуманистическая направленность. - Красноярск, 1991. - С. 3-15.
9. Карпов А.В. Психология менеджмента. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / А.В. Карпов. – М.: Гардарики, 1991. – С. 3 – 15.
10. Кон И.С. Социализация и воспитание молодежи / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1989. – 206 с.
11. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк. – К.: Рад. шк., 1989. – 380 с.
12. Мескон М. Основы менеджмента: Перев. с англ. / Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. - М. : Дело, 1992. - С. 23.
13. Петровский А.В. Личностно-развивающее взаимодействие / А.В. Петровский. — Ростов-на-Дону: Цветная печать, 1996. — 85 с.
14. Подласый И.П. Педагогика. Учебник для студентов высших учеб. заведений / И.П. Подласый. – М.: Просвещение: ВЛАДОС, 1996. – 432 с.
15. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / За ред. А.Й. Капської. – К.: Аспект, 2000. – С. 236.
16. Ціннісні орієнтації: Аналіз соціально-філософських концепцій Заходу 80-90-х років / А.Т. Гордієнко, В.С. Пазенок, Л.А. Ситниченко та ін. - К. : Наукова думка, 1995. - С. 14 – 163.
17. Червко В.П. Формування комунікативної компетентності майбутнього менеджера у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія» / В.П. Червко. – К., 2001. – 20 с.
18. Чурсина И.А. Краткий словарь терминов по профессиональной этике: словарь – справочник / И.А. Чурсина. - М. : Академия МВД России, 2006. — 111 с.